

UNDER SAMMA
MÖRKA HIMMEL

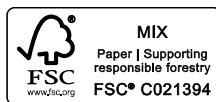
Teresa Afonso Leimdörfer

tillsammans med Leone Milton

Under samma mörka himmel

En sann berättelse om mod, moderskap
och kampen för ett bättre liv

BOKFÖRLAGET FORUM

**Bokförlaget
Forum**

BOKFÖRLAGET FORUM

Box 3159, 10363 Stockholm

info@forum.se | www.forum.se

COPYRIGHT Teresa Afonso Leimdörfer, Leone Milton 2026

OMSLAGSFORMGIVARE Lisa Benk

OMSLAGSFOTO Gabriel Liljevall

ISBN 978-91-37-16549-3

TRYCKT HOS ScandBook EU, 2026

Första tryckningen

1

Mitt enda minne av pappa är ögonblicket han dör. Fradga och blod välldes ur hans mun som en vulkan. Mamma stod på knä på bilflaket och hängde över honom och tryckte in tyg mellan hans tänder.

”Kör fortare”, skrek hon och rev fler bitar från sin klänning, men tyget dränktes av vätskan.

Bilen studsade fram i hög fart på den roströda vägen som skar genom den smaragdgröna djungeln. Mannen som körde hade gasen i botten samtidigt som han gjorde snabba kast med ratten för att undvika de största hålen, stora nog att svälja ett däck, eller väja för kvinnor med ved på huvudena och barn som sprang vinkades efter bilen.

Jag satt intill mamma och pappa på flaket och blundade hårt och bad till Gud. Det var första gången jag åkte bil och första gången jag såg någon dö.

Motorvrålet tystnade och vi var framme vid sjukhuset, men jag kände redan i magen att det var försent.

”Ni kan ta tillbaka kroppen”, sa en man i vit rock så fort vi klev in.

Han viftade bort oss och sa att han inte ens behövde undersöka pappa för att konstatera att han redan lämnat jordelivet. Och det fanns heller ingen mening att ha kvar pappa på sjukhuset för att ta reda på vad han dött av för sjukdom, för där jag kommer ifrån dör inga människor av sjukdomar. Någon hade förhäxat pappa – och vi visste redan vem.

Mamma bar den livlösa kroppen tillbaka till bilen och jag gick efter dem. Det var en annan sorts tyngd nu och jag såg hur de spände sina muskler.

De la pappa på flaket. Hans mörkbruna hud såg nu askgrå ut. Mamma hoppade upp och satte sig intill pappa, men jag klev in i framsätet i stället för att slippa se pappas tomma blick.

I flera timmar åkte vi tysta den långa vägen tillbaka till vår lilla by Kimoyoyo som låg mitt ute i ingenstans i nordöstra Angola, nära gränsen till Kongo.

När vi kom fram samlades män runt oss och bar pappa till vår hydda. Han lades ner på ett mönstrat tyg på jordgolvet och mamma klädde av honom naken och tog sedan på honom de finaste kläderna han ägt: en svart kostym och ett par sandaler. Kläder han aldrig hade använt, för de hade hela tiden varit hopvikta och nedpackade i en låda i väntan på dagen han skulle dö.

Mamma stängde pappas öppna mun och band fast en tygremsa under hakan som hon knöt ihop uppe på hans hjässa.

”Det ser inte värdigt ut om han ligger där och gapar”, förklarade hon och satte sig sedan intill honom och tog hans stela hand.

Det varma, fuktiga vädret gjorde att kroppen redan hade fått en sötaktig lukt och började locka till sig flugor. Jag fick svårt att andas och gick ut från hyddan och satte mig på en sten en bit bort. Där, på avstånd, såg jag hur människor gick in i och ut ur hyddan. I flera dagar strömmade besökare till oss.

”Det var inte jag som dödade dig!”

”Det var inte jag!”

”Inte jag heller!”

Alla bedyrade sin oskuld och ju högre man skrek att man inte hade förhäxat honom, desto mer hoppades man att omgivningen skulle tro på det.

Men för mamma spelade det ändå ingen roll hur mycket de lät, för det fanns en man i byn, en avlägsen och bitter kusin till

pappa som hette Zidane, och hon var övertygad om att han med sin övernaturliga och ondskefulla förmåga, hade bragt pappa om livet.

Efter tre dagar på jordgolvet skulle pappa sänkas ner i jorden för att komma till livet efter detta. Han placerades i en omålad trälåda och innan locket stängdes la mamma ner en stor, putsad machete över hans bröstkorg.

”Vem vet om han har användning för den i sitt nästa liv”, sa hon sorgset.

Jag hoppades att pappa inte skulle få det. Han hade slitit så hårt i hela sitt liv och förtjänade att få vila i sitt nästa.

Pastorn var gammal med ett grått, buskigt skägg som växte ner mot halsen, men trots hans ålder var hållningen rak och rösten stark. Han stod vid den grävda gropen och sjöng ut budskap om att vandra i dödsskuggans dal utan att frukta, och han lovade pappa ett evigt liv.

Jag flyttade blicken från pastorn till mannen som hade förhäxat honom. Zidane försökte smälta in bland alla andra som grät och bad, men mig lurade han inte. Hans kindben låg som runda stenar under det spända skinnet när han ansträngde sig för att pressa fram några krokodiltårar.

När den torra, röda jorden skyfflades över kistan bröt mamma ihop i ett hjärtskärande, rått jämmer. Tårarna forsa över hennes ansikte och kroppen skakade okontrollerat. Även mina nio äldre syskon grät som i en kör av förtvivlan, medan jag stod där förvirrad.

Hur ska det kännas när en pappa dör? En man jag trots allt bara hade träffat ett par gånger.

Vem vår pappa egentligen varit verkade inte någon annan känna till heller. Ingen visste riktigt var han kom ifrån från början. Som nyfödd kidnappades han från sin mamma och hamnade på

en kaffeplantage som ägdes av vita portugiser, och så fort han kunde stå upp tvingades han jobba från soluppgång till solnedgång. I hela sitt liv blev han ständigt övervakad av en slavdrivare i bredbrättad hatt som skrek ”snabbare” och hötte med en kraftig käpp i luften.

Det enda han fick för allt slit var en filt att sova på och en liten summa pengar i årslön som knappt ens blev en hundralapp i svenska kronor.

För mamma var han mer som en ovanlig stjärna på himlen än en make, när pappa fick permission från kaffeplantagen kom han på besök i byn och lyste upp hennes liv. Och det var under dessa få besök som alla mina storasyskon blev till.

Med åren hade pappas besök glesats ut, vilket passa mamma, för efter nio tuffa förlossningar i hyddan med bara örter som smärtlindring, ville hon inte bli gravid igen.

Min äldsta bror Raul hade flyttat till pappa på kaffeplantagen, så att mamma skulle få ett barn mindre att mätta. Han var bara en liten pojke då, inte mer än sju, åtta år, men fick nu slita lika hårt som de vuxna.

Åren gick, och mamma visste inte om hon skulle se sin man igen. Hon hade börjat bli gammal, det svarta håret hade grånat och hon hade hunnit få många barnbarn.

Men så en dag stod pappa där igen. Och då blev jag till, familjens sladdbarn.

I hela sitt liv var pappa en slav vid Kongoflodens mynning. Och han dog som en slav. Men hade han bara levt ett litet, litet tag till hade han fått lämna kaffeplantagen, flytta hem till mamma och känna frihetens sötma. För strax efter hans död hissas Angolas flagga när Portugal äntligen lämnade vårt land efter nästan femhundra år.

Men trots att pappa levde som någon annans egendom i hela sitt liv, var han en värdig man. En god man.

Efter begravningen kom alla fram till mamma och sa fina ord om honom.

”Han var alltid vid floden och badade så lääänge. Han borstade tänderna och inte nog med det, han gurglade också. Kan du tänka dig, vilken människa han var”, sa de med stor vördnad.

”Jag kan inte förstå hur någon skulle vilja förhäxa en sådan renlig, fin man ...”

Efter att pappa dog blev jag som en extra kroppsdel på mamma. Jag höll henne alltid hårt i handen, eller satt virad runt hennes ben som en boarm. Och varje gång hon hostade gjorde det ont i mina lungor också. Jag var livrädd att den onde Zidane skulle ta även mamma ifrån mig.

”Han har gått där!” skrek jag när jag såg misstänkta fotsteg utanför vår hydda, och då lyfte mamma upp mig och gick bort från dörren.

Hon var så rädd om sitt yngsta barn, även om jag till en början var oönskad blev jag behandlad som hennes dyraste ägodel och det finaste hon hade, och nu när pappa var död och alla hennes andra barn var vuxna och hade egna familjer, var det bara hon och jag kvar hemma.

Mamma tänkte inte gifta om sig med någon ny. I byn var alla män redan tagna, och tanken på att bara bli en andra, kanske tredje eller till och med fjärde hustru, var en förolämpning mot hennes stolta natur.

Min mamma ville visa att hon var annorlunda. Trots att hon var kvinna så behövde hon faktiskt inte tillhöra en man.

”Männen är ändå lata. Så vad ska jag med en sådan till?” brukade hon säga.

Hon hade rätt. I min by var det kvinnorna som bar hela bördan. Det var kvinnorna som gick till åkern och sådde, kvinnorna som bar hem den tunga lasten av mat och vatten på sina huvuden.

Männen spatserade runt med macheten och högg ner lite gräs, men bara korta stunder för att sedan sitta i skuggan och se på när kvinnornas händer grävde, planterade och skördade. Ändå skulle männen alltid äta först.

”Ja, vi klarar oss, mamma, du och jag”, svarade jag då.

För mamma och jag var mer än två ensamma stjärnor, tillsammans var vi hela stjärnhimlen.

2

När solens första strålar letade sig in i hyddan reste sig mamma från den tunna halmmadrassen där vi sovit tätt intill varandra. Hon gick ut och satte sig på en pall, lutade sin knotiga rygg mot husväggen och tittade upp mot den persikofärgade himlen.

”Min älskade man lämnade mig ensam!” skrek hon ut i en rå klagovisa som ekade mellan hyddorna där alla ännu sov. ”Och nu har Alberto försvunnit!”

Mamma sörjde likadant varje morgon medan jag låg kvar och lyssnade. Hon såg det som sin plikt, alla skulle veta hur mycket hon saknade sin man, och nu även en av sina söner.

Som många andra i byn hade min bror Alberto nyligen flyttat till Luanda. Angolas huvudstad hade länge bara befolkats av vita och utanför butiker och restauranger fanns skyltar där det stod att svarta inte var välkomna. Som svart tilläts du knappt att bo där.

Och när de vita äntligen lämnade landet, gjorde Alberto som många andra och flyttade in i ett av hemmen som nu stod övergivna.

Men så en dag var Alberto borta. Som om han försvunnit från jordens yta. Ingen av hans grannar eller vänner visste vart han hade tagit vägen och den fruktansvärda nyheten nådde byn när en av Albertos vänner skickade ett brev.

Mamma var säker på att Alberto tvingats in i det nya inbördeskriget. Att han var en av alla unga män som under en promenad

blivit indragen i ett militärfordon. Det var lika med en säker död. Unga män dog som flugor i striderna om vem som skulle styra landet efter portugisernas reträtt. Det kommunistiska partiet hade visserligen snabbt tagit makten med hjälp av Sovjetunionen och Kuba, men motståndsrörelsen som stöddes av USA och Sydafrika, gjorde allt för att störta dem.

Jag grät inte över Alberto så som mamma. Jag kände på något märkligt vis på mig att Alberto var vid liv.

Så under tiden mamma grät, hämtade jag kvasten och sopade rent utanför vår enkla hydda, som likt alla andras hyddor i byn hade väggar av lera och pinnar och ett tak av vågig plåt.

När mamma var färdiggråten reste hon sig, torkade ögonen och gick sin vanliga morgonrunda. Hon var byns väckarklocka.

”God morgon, hur har ni sovit?” frågade hon och stack in huvudet i hyddorna medan jag gick tätt efter och sökte hennes hand.

Mammans stora hjärta gjorde att hon kände en skyldighet att kontrollera att ingen i vår by var sjuk, och hon ville också veta att de äldre hade vad de behövde. Men kanske mest oroade hon sig över att någon pojke dragits ut i kriget, eller att något litet barn inte kommit hem för att den trampat på en mina.

Vi hörde om barn från andra byar som sprängts i tusen bitar när de gått till floden för att leka.

Mamma brydde sig mycket om vår lilla gemenskap på ungefär hundra personer, där vi på olika sätt var släkt med varandra och tillhörde samma stam, Bakongo-folket. Men lika stort som hennes hjärta var, lika känslig var hennes själ. Mamma kunde bli djupt förorättad för minsta lilla, som att någon ens antydde att hon kryddade maten för lite, eller hängde upp den rena tvätten fel i trädets. Då kunde det gå veckor, månader, till och med år, innan personen blev förlåten av henne. Så alltid var det någon hydda som mamma undvek på sin runda.

Den enda mamma aldrig skulle kunna bli sur på var mig.

Min mamma var gammal och i de djupa fårorna i hennes ansikte bar hon släktens historia. Men även om hon såg ut som en mormor, var hennes kropp lång, stark och senig, den kroppen hade alla hennes barn ärvt av henne. Innan mamma och jag gick tillbaka till vår hydda för att äta frukost tog vi en omväg förbi floden för att hämta vatten.

Det fanns en flod för dricksvatten och en annan flod en bit bort som vi badade och tvättade kläder i. Under regnperioderna var floderna stora, rödbruna och grumliga, och under torrperioderna var de mindre, men med något klarare vatten. Mamma sänkte ner plasthinken och väntade en kort stund så att de virvlar av lera hon rört upp hann lägga sig innan hon lyfte upp den.

Hon bar hem hinken på huvudet genom det höga gräset, förbi lianer tjocka som överarmar och ormbunkar stora som paraplyer. Jorden var så bördig runt vår by, att det var som om det växte på varje kvadratcentimeter. Trots att mamma var gammal gick hon stadigt och inte en enda dyrbar droppe skvalpade över.

Väl hemma satte hon sig med kassavan. Den hade redan skalats, legat i blöt i flera dagar för att det bittra giftet skulle lakas ur, och sedan fått torka till i solen. Nu la hon bitarna i den stora trämorteln – en urholkad stam som stod stadigt på marken. Med tunga, rytmiska slag stötte hon med träpålen tills allt hade malts ner till ett fint, ljust mjöl.

Det tog lång tid, men var värt väntan, för då visste jag att jag skulle slippa hungern ett tag. Under tiden lyssnade jag på mamma som nynnade på psalmer. Ibland tog hon ton och sjöng högt om Jesus och hur han gav oss den kraft vi behövde för att orka ännu en dag.

När mjölet var lika fint som vetemjöl tände mamma en eld och i kastrullen över lågan blandades mjölet med vattnet vi hämtat tills det blev en tjock, degig gröt som la sig som en varm, snäll klump i magen och skickade ut energi till hela min långa, smala kropp.

Jag såg ut som ett streck, och det var en skam för mamma. För i Angola ska man vara tjock, det visar att man har råd att äta sig mätt, men på min kropp fanns inte ett uns av hull. Hungern rev i min mage och jag var ofta orkeslös och sjuk. Fantasier om kött fick munnen att vattnas, men vi fick klara oss utan eftersom byns getter stulits av motståndsrörelsen som gömde sig djupt inne i djungeln. Och det fanns knappt några vilda djur att fånga in, trots att vi levde i ett tropiskt klimat.

Inbördeskriget tog inte bara människoliv, utan även djuren. Före kriget fanns här gaseller, vildsvin, apor, ödlor och grodor, men de skrämdes bort, och kvar fanns bara råttorna som det enda vi kunde jaga för att få lite kött.

Det hade även funnits kaffeodlingar i närheten av byn där många arbetade, likaså stora odlingar av mango, bananer och apelsiner, men allt det brändes ner. Kriget tog död på allt.

Och jag blev sällan helt mätt på kassavagröten även om den fyllde ut magen ett tag, men tillsammans med ett par jordnötter fick jag i alla fall den energi jag behövde för att orka följa med mamma till åkern.

Det enda som fanns i överflöd var ormar, och på vägen till och från åkerplätten gick jag med en pinne i det höga gräset och slog och ropade för att skrämma bort dem.

”Bort från mig, försvinn, jag ska döda er!”

Det fanns inget jag avskydde så mycket som ormar.

Som liten flicka gick jag alltid naken, bara för att det var skönare, helt enkelt. Men tanken på att en orm skulle slingra sig upp och bita mig var så fasansfull att jag övervägde att börja bära kläder.

Precis som alla andra gick jag barfota. Mina fotsulor var tillräckligt hårda för att ta mig fram på vassa stenar och över rötter utan att jag fick minsta ont. Och eftersom jag alltid sov på en tunn madrass på jordgolvet, var mina höftben och knän hårda och stack ut på min tunna kropp.

Mammas lilla åkermark var vår enda källa till mat, det var där vi odlade kassava, jordnötter, majs och några grönsaker. Plätten gav oss inte mycket, men tillräckligt för att hon och jag skulle överleva. Mammas händer var spruckna av alla år med hårt arbete, och den ständigt, framåtlutande arbetsställningen hade fått hennes rygg att krokna. Ändå klagade hon inte. Hon var så rädd om mig att hon helst inte ville att jag skulle hjälpa till.

”Sitt där i skuggan”, beordrade hon och pekade bort mot ett träd.

Och när vi gick hem efter dagens arbete glömde hon bort värken, bara hon hade fått ihop tillräckligt med mat för morgondagen.

Jag hörde ibland om hjälpsändningar som kom ända från Sovjet och Kuba med mat och kläder, men de nådde aldrig ut till vår by. Längs vägen försvann mat och kläder som såldes på den svarta marknaden. Min storebror Raul, som blivit familjens överhuvud efter att pappa dött och Alberto försvunnit, bodde inne i provinshuvudstaden Uíge med sina två fruar. Efter slavjobbet på kaffeplantagen fick han ett statligt jobb och därför ett visst inflytande över maten som ransonerades ut. Jag hoppades att han skulle komma ut till byn med lite kött åt mamma och mig, men jag blev gång på gång besviken när ingen mat kom.

3

Ofta hände det att mamma hastigt drog upp mig ur sömnen.

”Kololo, vakna, vi måste gå”, sa hon en mörk natt och innan jag hann svara slets tystnaden itu av skottsälvor och skrik som ekade i fjärran.

Hela byn snubblade fram i mörkret och mitt hjärta dunkade när jag följde med på de små stigarna. Jag klämde mammas hand så att vi inte skulle komma ifrån varandra, och jag borrade in mina naglar för säkerhets skull. De andra barnen jämrade och grät, men jag bet ihop och svalde min rädsla, så som mamma sagt åt mig att göra.

Vi visste alla vad som kunde hända om vi inte var snabba nog. Runt omkring oss förvandlades byar till aska. Motståndsrörelsen, som såg sig själva som frihetskämpar mot kommunismen, var särskilt starka i den norra delen av Angola där vi bodde. De genomförde attacker på byar som de trodde samarbetade med den nya regeringen. De tände eld på hyddorna och när människor sprang ut våldtogs kvinnorna innan de dödades av macheters vassa blad. Inga liv skonades, inte ens barnens. Regeringen kallade dem för terrorister.

Men samma brutala attacker kunde även komma från regeringsstyrkorna, om de misstänkte att byborna gömde rebeller och gav dem mat.

Man kunde inte lita på någon.

Vi kom fram till ett tätt buskage där vi gömde oss och utmattad sjönk jag ihop. Jag lutade mig mot mamma. Så länge jag var nära henne, var jag märkligt nog inte rädd för kriget. Kören av syrsor satte igång med sitt mekaniska surrande och jag slumrade till.

På morgonen vaknade jag av hungern. Eftersom vi alltid flydde i panik hade vi varken vatten eller mat med oss, och efter ett par timmar stod solen högt på himlen och hettan la sig som en kvävande andra hud.

De andra barnen blev rastlösa och började leka, men jag föredrog att hålla mig tryckt mot mammas kropp. Dessutom var jag för trött för att ens resa mig, eftersom jag var så mager kom utmattningen snabbare för mig än för många av de andra barnen.

Jag tittade upp på mamma. Kanske fanns det stunder när hon var lycklig, men oftast såg hon ut att vara en kvinna dränkt i olycka, tänd av sina förluster. Jag skämdes över att hon såg så mycket äldre ut än andras mammor. Jag visste inte hur gammal hon var, det visste inte ens hon själv. Hur gammal jag var visste vi inte heller, kanske hade jag blivit runt sex år gammal. Det enda jag visste var att jag var född på juldagen.

Mamma hade inga problem med att hon såg gammal ut, tvärtom.

”Det ger mig pondus, Kololo”, sa hon stolt.

Hon kallade mig sällan för mitt namn, utan antingen Tete som är det vanliga smeknamnet för någon som heter Teresa, eller Kololo som på vårt språk betyder ungefär ”bu, vad dåligt”.

Kololo hade mamma själv hittat på, och det fanns en historia bakom det. Innan jag föddes hade min storasyster Isabel blivit ihop med en vit portugis och det blev ett par andra kvinnor i byn upprörda över, säkert också en smula avundsjuka. De hade skrikit ”hora” åt Isabel, högt så alla skulle höra. Och mamma, både stolt och känslig, kunde inte bara låta orden vara, så slagsmål utbröt. En av kvinnorna bet mamma så hårt i övre delen av örat

att det blev buckligt. Tittade man noga kunde man fortfarande se tändernas avtryck.

”De buade åt mig och sa att jag var en dålig kvinna, så när du föddes fick du smeknamnet Kololo”, berättade mamma som, långsint som hon var, lät alla hennes barn få smeknamn som påminde henne om oförrätter hon haft i livet och inte hade för avsikt att glömma.

Framåt kvällen skickades en spejare ner till byn och när han kom tillbaka och berättade att våra hyddor inte brunnit ner den här gången heller, sjönk mammas spända kropp ihop av lättnad. Vi måste ha haft änglar som vakade över vår by, för trots att inbördeskriget mullrade omkring oss hela tiden, fortsatte vi att skonas.

”Vi har Gud på vår sida”, konstaterade mamma. Och så kanske det var. Men lite hade det nog också att göra med att Kimoyoyo låg så gömd, som bortglömd, mitt ute i ingenstans.

Det var flera kilometer till närmsta grannby, kanske ännu längre, och lika långt till närmsta stad som hette Macocola. Ibland hände det att mamma tog med mig dit och då fick jag med egna ögon se vad inbördeskriget gjorde med vårt land. Stympade människor gick på gatorna med bortsprängda kroppsdelar eller med djupa ärr av macheter. Ibland kändes det som om det var fler av dem, än sådana som inte var märkta av kriget.

I Macocola hade min syster Isabel och hennes vita man bott med sina två döttrar fram till självständigheten. Nu bodde de i Portugal, men innan de lämnade hade de ägt ett pittoreskt rosa hus byggt i kolonialstil. Flera rum och ett tak av terrakotta. De hade haft ett kök och ur en slang i väggen kom rinnande vatten. Jag kunde stå där och vrida på och av, se hur friskt vatten flödade, för att i nästa sekund vara borta. Isabels döttrar såg på och skrattade. De var jämgamla med mig, men ansågs mycket sötare

eftersom de var blandbarn med ljusare hy. När de åt satt de vid ett bord med tallrik, kniv och gaffel. Och de kunde knappt ett ord av kikongo.

Mamma förstod inte varför Isabels barn skulle anpassa sig till portugisernas seder, själv vägrade hon. Hon lärde sig aldrig portugisiska. Jag såg henne aldrig röra bestick.

”Kikongo har pratats i tusentals år”, sa hon, ”långt innan portugisiska.”

För henne var kikongo inte bara ett språk, det var kopplingen till våra förfäder, till det gamla Kongoriket som varit ett av de mäktigaste rikena i afrikansk historia. Sedan tog kolonialmakterna över, förslavade vårt folk och ritade om landsgränserna.

Det tänkte mamma aldrig förlåta.

Och nu hade portugiserna äntligen lämnat landet och husen i Macocola hade tagits över av angolaner. Men vattenledningarna i alla husen förstörde portugiserna på pin kiv innan de tog sina väskor och stack.

Så nu när spejarna berättat att vår by klarat sig, lunkade hela byn hemåt genom mörkret på de små stigarna. Den här gången var vi lättade, även om vi visste att det inte skulle dröja länge till nästa gång. Jag tog mammas hand.